

vači su uvelike doprinjeli mogućnostima stvaranja plastičnije slike historije raspada Socijalističke Federativne Republike Jugo-

slavije koje je ključno za razumijevanje razdoblja koje je uslijedilo ■

Edin Omerčić

Amra Čusto. *Uloga spomenika u Sarajevu u izgradnji kolektivnog sjećanja na period 1941-1945. i 1992-1995. – komparativna analiza*. Sarajevo: Institut za istoriju, Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, 2013, 142.

U okviru izdavačke djelatnosti Instituta za istoriju, ovaj put u suizdavaštvu sa Kantonalnim zavodom za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo, izašla je nova knjiga, autorice Amre Čusto, pod naslovom *Uloga spomenika u Sarajevu u izgradnji kolektivnog sjećanja na period 1941-1945. i 1992-1995. – komparativna analiza*. Ovo djelo rezultat je istraživanja napravljenih za magistarski rad koji je odbranjen 2012. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

Izazovi s kojim se suočila autorica bili su brojni, s obzirom da nije bilo lahko istraživati i komparirati dva dijametralno različita društveno-politička sistema. U socijalističkom periodu u Sarajevu se podižu spomenici radi sjećanja na Drugi svjetski rat, odnosno s ciljem izgradnje sjećanja na Narodnooslobodilačku borbu (NOB), narodne heroje i tekovine revolucije te se razvija jedinstvena memorija na ta dešavanja. Za razliku od toga, u periodu poslije raspada Jugoslavije i po završetku ratnih dešavanja 1992-1995. godina nastupa sasvim drugačije vrijeme, kada zbog podijeljenosti bosanskohercegovačkog društva, sagledavanje kolektivnog sjećanja u Sara-

jevu predstavlja samo jednu interpretaciju stvarnosti.

Kao osnovna izvorna podloga u istraživanju korišteni su spomenici NOB-e i radničkog pokreta te spomenici posvećeni 1992-1995. godini, kao i evidencija spomenika koju posjeduje Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajeva. Osim toga, korištena je i građa iz Arhiva Bosne i Hercegovine, prije svega iz fonda SUBNOR – Komisija za njegovanje tradicije NOR-a. Rad se bazira i na brojnoj štampi te značajnom popisu relevantne literature, knjiga i članaka, kao i brojnim internet izvorima.

Knjiga je koncipirana iz više poglavlja. Tematski posmatrano mogu se izdvojiti tri cjeline, dvije veće i jedna manja. Prvu sadržnu cjelinu čini analiza spomeničke kulture iz socijalističkog perioda vezane uz Drugi svjetski rat, partizane i NOB, dok drugu cjelinu čini analiza spomeničke kulture iz perioda poslije 1995. godine koja se bazira na dešavanjima iz ratnog perioda 1992-1995. godina. Treće, nešto manje poglavlje knjige predstavlja komparaciju dvije spomenute problematike, te uočava koje su to njihove sličnosti a koje razlike.

Uvodom nas autorica nastoji približiti temi istraživanja, uz kratak osvrt na literaturu koja obrađuje pitanje kulture sjećanja i kolektivne memorije, kako strane tako i domaće provenijencije koja joj je poslužila za utvrđivanje osnovnih ciljeva i pravaca u istraživanju te pri *teorijskom strukturiranju rada*. U ovom dijelu iznijeta je naučna pretpostavka rada te je istaknuto osnovno pitanje koje se nametnulo tokom istraživanja a to je *zašto su spomenici bitni za interpretaciju i masovnu percepciju prošlosti, te kako sadržaj promovirane memorije kroz 'govor' spomenika dolazi do običnog građanina i kako ga on usvaja* (15).

Svjesna važnosti razumijevanja kolektivnog sjećanja autorica u poglavlju *Spomenici i sjećanja* ukazuje na različite načite iskazivanja istog, kroz nazive ulica, trgova, javnih institucija, komemoracije i slično te posebno izdvaja spomenike. Kolektivno sjećanje je često selektivno i u službi vladajuće ideologije kao i spomenici koje autorica definiše kao spoj slike, simbola i ideja. To se najbolje manifestovalo prilikom smjene političkih sistema gdje su nerijetko (skoro uvijek) stradavali spomenici jer su bili nosioci drugačije kolektivne svijesti. Oni su mijenjani, uništavni ili jednostavno zapušteni. Prvi spomenici u Bosni i Hercegovini, nastali tokom XX stoljeća, vezani su uz rat i ratna dešavanja. Kao primjer istaknut je događaj koji je bio povod za izbijanje Prvog svjetskog rata a odigrao se u Sarajevu. Radi se o ubistvu Franca Ferdinanda i njegove supruge od strane Gavrila Principa. Na spomen - ploči podignutoj na mjestu tog događaja tekst je mijenjan čak četiri puta i svaki put u skladu sa izmjenama društveno-političkih okolnosti. Komunističke vlasti su kulturu sjećanja na NOB-u i Drugi svjetski rat gradili preko spomenika, spomen-obilježja, kosturnica, partizan-

skih grobalja te posebnih komemorativnih manifestacija vezanih za ta mjesta. Obzirom da su spomenici igrali važnu ulogu u formiranju identiteta nije ni čudo da se oni stoga lociraju na izuzetno istaknutim i prometnim lokacijama, naprimjer, u blizini škola, u dvorištima institucija, na trgovima i slično.

Memorijalna kultura koja se veže uz Drugi svjetski rat imala je za cilj predstavljanje i veličanje NOB-e, partizanskih boraca te je događaje prikazivala selektivno i uvijek uz isticanje partizanskih jedinica. Upravo ovu problematiku obrađuje autorica u poglavlju *Izgradnja kolektivnog sjećanja u Sarajevu kroz spomenike NOB*. Moglo se razlikovati više vrsta zastupljenih spomenika kao na primjer spomen-ploče, spomen-biste, spomen-česme, spomen-kosturnice, spomen-kompleksi i slično. Uz spomen-obilježja organizovane su posebne manifestacije koje su najčešće vezane uz određene jubileje, a njihovo oragizovanje je bilo stereotipno. Autorica primjećuje kako se najveći broj spomenika gradi tokom 50-ih i 80-ih godina, dok se tokom 60-ih i 70-ih nastoji osigurati njihova zaštita. Istraživanja su pokazala kako se u Sarajevu uglavnom podižu manji spomenici, a prvi značajniji monumentalni spomenik gradi se tek 1981. godine – spomen kompleks Vraca. Na koncu se zaključuje kako spomenici često nisu uspjeli da prežive društveno-političke tranzicije.

Drugi tematski segment ove knjige predstavljen u posebnom poglavlju *Kultura sjećanja na period 1992-1995*. obrađuje pitanje spomeničke kulture poslije 1995. godine na prostoru Sarajeva radi sjećanja na ratna dešavanja 1992-1995. godine. Iz ovog poglavlja jasno se vidi kako su osnovni pokretači nove kulture sjećanja bile državne institucije ili organizacije pri njima

kao što je Ministarstvo za boračka pitanja, Fond Kantona Sarajeva za izgradnju i očuvanje grobalja šehida i poginulih boraca, memorijalnih centara i spomen obilježja žrtava genocida, te druge institucije poput Islamske vjerske zajednice te brojnih udruženja boraca i veterana. Ono što posebno karakteriše ovaj period za razliku od ranijeg jeste činjenica da se koristi sasvim drugačija simbolika u spomeničkim predstavama koja se veže uz nacionalno i vjersko. Posebna mjesta sjećanja činila su šehidska groblja, a kao memorijalni kompleks izdava se šehidsko groblje Kovači.

Osim što je autorica napravila izuzetno obimno istraživanje o utvrđivanju spomeničke kulture sjećanja u dva oprečna politička sistema u posebnom poglavlju *Komparacija, sličnosti i razlike* prezentirano nam je i njihovo poređenje kao i rezultati tog istraživanja. Uočava se da je kod izgradnje spomenika u oba slučaja forma bila ista, naprimjer, oko spomenika su organizovane različite manifestacije, sportska takmičenja, literarna takmičenja i slično. Ono što ih je u tom slučaju razlikovalo je sadržaj koji je bio potpuno drugačiji. Institucionalni način izgradnje spomenika također je bio isti, kao i njihov smještaj u javnom prostoru. Jedna od razlika ogledala se prilikom korištenja simbola, jer su spomenici predstavljali zvanični pogled na historiju.

Na koncu, autorica u zaključku rezimira napisano u knjizi te ističe kako su spomenici poslužili kao izvor u proučavanju kulture sjećanja te kako je pri tome vodila računa o kontekstualizaciji društvenih, ekonomskih i političkih dešavanja. Ipak, ostalo je otvoreno pitanje koliko su često poruke koje su slate izgradnjom spomenika zaista stizale do recipijenta i učestvovala u formiranju kolektivnog sjećanja.

Zahvaljujući ovoj knjizi bosanskohercegovačka historiografija obogaćena je djelom koje naučno utemeljeno i argumentovano obrađuje jednu novu, dosada ne obrađenu problematiku, pitanje spomenika i njihovog utjecaja na razvoj kolektivnog sjećanja, tačnije promišljanje o vezi ideologije i kolektivnog sjećanja. Vrijednost ovog rada je tim veća jer se on ne bazira samo na istraživanju jednog društveno-političkog uređenja i njegove ideologije, već posmatra i komparira zadanu problematiku kroz socijalistički period i sjećanje na Drugi svjetski rat, te period poslije 1995. godine i kulturu sjećanja na ratna dešavanja 1992-1995. godine. Izdavači su nam bez sumnje ponudili jedan nov, svježiji pristup u izboru tema i njihovoj obradi, koje je namijenjeno ne samo za stručnu već i za širu čitalačku javnost ■

Aida Ličina Ramić